

Izvorni znanstveni rad
UDK 936.3 "4"

PRILOG POZNAVANJU OSTROGOTSKOG RAZDOBLJA U DALMACIJI

Vladimir Posavec

Nakon svrgavanja Julija Nepota 475. godine, postavio je Orest za cara na zapadu svoga sina Romula, ali Istočno Carstvo ovu uzurpaciju nije nikada priznalo. Nepotova carska čast u Konstantinopolu bila je priznavana sve do njegove smrti 9. svibnja 480. godine. Postupci Odoakra, koji se nakon svrgavanja Romula Augustula 476. godine proglasio kraljem Germana u Italiji, upućuju na činjenicu da je i on prešutno priznao Nepotovu vlast. Time nije ništa gubio, a istočnorimski car Zenon, koji je Nepota podržavao, nije zbog ostrogotske opasnosti mogao poduzeti neku odlučniju akciju na zapadu u njegovu korist.¹ Tek nakon Nepotove smrti krenuo je Odoakar u Dalmaciju osvetiti smrt zapadnorimskoga cara, a otpor koji su mu pružili Nepotovi ubojice Viator i Ovida skršen je tek u studenome 482. godine.² Tako je Odoakar proširio svoju vlast i na do tada samostalnu Dalmaciju, dok su balkanske provincije Istočnoga Rimskog Carstva bile izložene teškim razaranjima ostrogotskih skupina koje su se istodobno borile međusobno i protiv cara. Caru Zenonu preostalo je da se riješi Ostrogota jedino na taj način da ih uputi na zapad nudeći im Italiju. Tako se Carstvo germanske opasnosti oslobodilo poslavši Ostrogoate u carevo ime protiv Odoakra kao zaštitnike senatu i rimskome puku.³ Nakon što je njihov vođa Teodorik 493. godine na prijevaru ubio Odoakra, nastupilo je pedesetogodišnje razdoblje gotske vlasti u provinciji Dalmaciji.

Od hrvatskih povjesničara prvi se ostrogotskom vladavinom u Dalmaciji pozabavio F. Šišić⁴ na osnovi relevantne strane literature. Pišući u duhu svoga vremena ograničio je svoj prikaz na politička zbivanja. Treba konstatirati da, unatoč velikome broju vrijednih rasprava o ovoj temi, do danas nije napisana ni jedna sinteza koja bi sustavno

¹ M. Nikolanci, *Dalmatinska dinastija i propast Zapadnog Rimskog Carstva*, Radovi Instituta za hrvatsku povijest 18, Zagreb 1985., 20-21.

² Isto.

³ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925., 166-167; G. Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, Beograd 1969., 82-84; M. Brandt, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Zagreb 1980., 79; I. Goldstein, *Bizant na Jadranu*, Zagreb 1992., 18; isti, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb 1995., 60; Opširnije u P. Heather, *Goths and Romans 332-489*, Oxford 1991., 304-308.

⁴ F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Zagreb 1914., 140-157; isti, *Povijest Hrvata*, 167-174, s popisom starije literature do 1925. godine.

obradila ovo povijesno razdoblje. Domaći se povjesničari i arheolozi uglavnom bave samo pojedinim pitanjima vezanim uz ovo doba.

Bulić-Berwaldijeva Kronotaksa solinskih biskupa razmatra uglavnom pitanja crkvene povijesti, a ograničena je na uži prostor.⁵ Transformaciju antičkoga grada u vrijeme kasne antike obradio je M. Suić,⁶ a isti se autor nekoliko puta vratio nekim pitanjima vezanim upravo uz ostrogotsko doba.⁷ Z. Vinski posvetio je dosta prostora ostrogotskom nakitu i grobljima na redove ranoga srednjeg vijeka koja se mogu datirati ostrogotskom dobu,⁸ dok se S. Antoljak osvrnuo na Zadar u vrijeme vladavine Ostrogota.⁹ M. Brandt donio je opširan prikaz velike seobe naroda u kojemu detaljno opisuje ranu povijest Ostrogota i stvaranje njihova kraljevstva u Italiji te rat s Justinijanom, ali njime nije obogatilo naša znanja o Dalmaciji u to doba.¹⁰ Brojne rasprave o povijesti ranoga kršćanstva na dalmatinskoj obali¹¹ ne donose u biti novih i važnih podataka o ostrogotskoj vladavini, tako da još uvijek najcjelovitiju sliku ovoga doba daju zapravo sinteze hrvatske povijesti poput Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara F. Šišića¹² i Hrvatski rani srednji vijek I. Goldsteina.¹³

O arhitekturi ovoga razdoblja također nema sustavnijih istraživanja, pa se o toj tematici određena slika može steći samo na osnovi literature koja se bavi ranokršćanskim crkvenim graditeljstvom.¹⁴ Iznimka je kasnoantička građevina u Polačama na otoku Mljetu koju, kako se čini, treba pripisati ostrogotskom dobu¹⁵ i kasnoantička građevina u zaseoku Krcatovići kod Poljica.¹⁶ M. Zaninović pokušao je, na osnovi

⁵ F. Bulić-Berwaldi, Kronotaksa solinskih biskupa uz dodatak Kronotaksa spljetskih nadbiskupa (od razorenja Solina do polovice XI. vijeka), Zagreb 1912-13.

⁶ M. Suić, Antički grad na istočnoj obali Jadrana, Zagreb 1980. 227-240.

⁷ M. Suić, Liburnia Tarsaticensis, Adriatica praehistorica et antiqua, Zagreb 1970., 705-716; isti, Zadar u starom vijeku, Zadar 1981., 319-326, 340-343.

⁸ Z. Vinski, Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400. do 800. godine, VAM, 3. ser., 5, 1971., 47-54.

⁹ S. Antoljak, Zadar unter ostgotischer Herrschaft, Diadora 6, Zadar 1973., 207-220 (u prijevodu: Zadar pod vlašću Istočnih Gota, u: S. Antoljak, Hrvati u prošlosti (Izabrani radovi), Split 1992., 255-266).

¹⁰ Brandt, Srednjovjekovno doba, 77-88.

¹¹ Raspravljajući o ranome kršćanstvu više se ostrogotskog razdoblja dotiču E. Dyggve, Druga basilica urbana s baptisterijem u Salonu, Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu I, Beograd 1948., 369-374; Đ. Rendić-Miočević, Pitanje kronologije razvoja salonitanskih genija, VAHD 77, Split 1984, 174-186; B. Gabričević, Kršćanstvo u Iliriku do dolaska Slavena, Studije i članci o religijama i kultovima antičkog svijeta, Split 1987., 278-234. Navedene su rasprave objavljene u zborniku radova o ranokršćanskoj Salonu, Antička Salona, Split 1991., ur. N. Cambi, s komentarima urednika na kraju knjige. Usp. i E. Marin, Starokršćanska Salona, Zagreb 1988., 32-39, 76-97., i Suić, Zadar, 326-340.

¹² Šišić, Povijest Hrvata, 167-174.

¹³ Goldstein, Hrv. r. sr. vijek, 59-64.

¹⁴ Rendić-Miočević, n. dj.; isti, "Basilica occidentalis" u tipologiji ranokršćanske arhitekture Ilirika, Zbornik Narodnog muzeja IX-X, Beograd 1979., 87-94, također u Antička Salona, 379-389; V. Paškvalin, Prilog datiranju ranokršćanskih bazilika Bosne i Hercegovine, Adriatica praehistorica et antiqua, Zagreb 1970., 667-687; Đ. Basler, Kršćanska arheologija, Mostar 1990.; A. Mohorovičić, Prilog poznavanju razvoja arhitekture na otoku Mljetu, Beritićev zbornik, Dubrovnik 1960., 25-32.

¹⁵ Suić, Antički grad, 239-240.; M. Zaninović, Avsonivs vir spectabilis, Od Helena do Hrvata, Zagreb 1996., 378.

¹⁶ Ž. Rapanić, Kasnoantička "palača" u Ostrvici kod Gata (Poljica). "Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka", Simpozij HAD-a, Sinj 3.-6. Split 1984., 154, 156.

jednoga kasnoantičkog natpisa, razraditi kasnoantičku titulaturu državne hijerarhije što su je najvećim dijelom preuzeli i zadržali Ostrogoti.¹⁷ Uz navedeno, uopćeni i vrlo kratki prikazi razdoblja vladavine Ostrogota u domaćoj literaturi razbacani su u uvodnim ili zaključnim dijelovima mnogih rasprava naših autora koje se bave drugim temama.¹⁸

Od stranih autora o kasnoantičkoj su Dalmaciji u posljednje vrijeme pisali B. Saria,¹⁹ G. Alföldy,²⁰ J. Wilkes,²¹ ili općenito o Gotima E. Bach,²² H. Wolfram²³ i P. Heather.²⁴ Cjelovit pregled današnjih saznanja o Gotima na temelju ostataka materijalne kulture sadržan je u katalogu izložbe I Goti,²⁵ dok se općenito Sredozemljem u kasnoj antici pozabavila A. Cameron.²⁶ Tijek političkih zbivanja relativno je dobro poznat.²⁷ Nakon što je Odoakar u Italiji počeo prisvajati političku vlast i nad italskim stanovništvom, odbacujući postupno i svoju formalnu podčinjenost caru u Konstantinopolu, odlučio je car Zenon, kako bi se riješio Ostrogota koje je vodio Teodorik Amal, gotškoga vođu nagovoriti da sa svojim narodom krene u Italiju, ukloni Odoakra i umjesto njega u carevo ime zavlada Italijom i Dalmacijom.²⁸ Iako su Ostrogoti put Italije krenuli u jesen 488. godine, putovanje je potrajalo jer je Teodorik najprije trebao pobijediti Odoakrove saveznike Gepide. Početkom 489. godine došlo je u močvarama oko rijeke Vuke do bitke u kojoj su Gepidi teško poraženi, pa su Goti iz Sirmija mogli krenuti prema Italiji, gdje u proljeće 490. započinju prvi sukobi s Odoakrovim snagama. Nakon Odoakrova poraza na Soči, pa zatim kod Verone, uslijedila je opsada Ravene.²⁹ Dana 5. ožujka 493. ušao je Teodorik pobjednički u grad. Iako se sporazumio s Odoakrom o podjeli vlasti, već 15. ožujka iste godine ubio ga je Teodorik vlastitim mačem na gozbi što ju je pripremio u njegovu čast. Nakon Odoakrove smrti Teodorik je samostalno zavladao Italijom i Dalmacijom, a budući da je to uradio po Zenonovu nalogu, novi je car Anastazije priznao ovakvo stanje. Na osnovi koncesije jedinog rimskoga cara postao je Teodorik vojni i civilni upravitelj Italije i kralj Ostrogota.³⁰ U sastav Teodorikova kraljevstva ušle su provincija Dalmacija u svojim granicama i Savska Panonija, ali je Ostrogotsko kraljevstvo u Konstantinopolu i dalje smatrano sastavnim dijelom cjelovitog Rimskoga Carstva. U državnopravnom pogledu nije se, dakle, promijenio položaj

¹⁷ Zaninović, n. dj. 375-384.

¹⁸ Teme vezane uz rani srednji vijek naši autori redovito započinju propašću carske vlasti na Zapadu ili Justinijanovom rekonkvistom, dok antičke teme svršavaju seobom naroda.

¹⁹ B. Saria, *Dalmatia (als spätantike Provinz)*, PWRE Suppl. VII. 1956.

²⁰ G. Alföldy, *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest 1965.

²¹ J. Wilkes, *Dalmatia*. London 1969., 416-437.

²² E. Bach, *Theodoric, Romain ou Barbare?*, *Byzantion* 25-27, 1955.-57., 413-420.

²³ H. Wolfram, *Geschichte der Goten von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. Entwurf einer historischen Ethnographie*, München 1980.; *Noviji rad Ž. Dema, Ostrogothic Coinage from Collections in Croatia, Slovenia and Bosnia and Herzegovina*, *Situla* 32, Ljubljana 1994. nije mi na žalost, bio dostupan.

²⁴ Heather, *Goths and Romans*.

²⁵ *I Goti*, Milano 1994.

²⁶ A. Cameron, *The Mediterranean World in Late Antiquity AD 395-600*, London - New York 1993.

²⁷ Opširnije u Heather, *Goths and Romans*, 294-308; Usp. i Brandt, n. dj. 58-60, 77-88; Šišić, *Povijest*, 167-168.

²⁸ Heather, n. dj. 306-308; Goldstein, *Bizant*, 18.

²⁹ Šišić, *Povijest*, 168; Goldstein, *Bizant*, 18; *I Goti*, 170.

³⁰ Goldstein, isto; Šišić, isto; Brandt, n. dj. 60; *I Goti*, 170.

stanovništva Italije, Dalmacije i Savske Panonije, već samo osoba neposrednoga, od cara zakonito određenoga, gospodara.³¹

Teodorik je, kao mandator rimskoga cara, morao od samoga početka vladati drukčije od Odoakra i izbjegavati sukobe s domaćim stanovništvom, osobito u Italiji. Istodobno je morao zadovoljiti i očekivanja svojih vojnika i ostrogotske vojno-rodovske aristokracije koja se tijekom seobe oformila kao vodeći sloj u narodu. Pri naseljavanju i diobi zemlje Teodorik je štitio interese rimskih veleposjednika, pa su njegovi vojnici dobili samo onu zemlju što su je prije po načelu trećine (*tertia*) već bili dobili Odoakrovi Germani. U svim zemljama pod Teodorikovom vlašću posebna komisija na čelu s rimskim senatorom Liberijem izravno je odmjeravala i dodjeljivala zemlju, pa je na osnovi doznačnice svaki Got dobivao trećinu nekog posjeda, te trećinu robova, kolona i stoke. Dok su obični slobodni Goti dobivali trećinu srednje velikih posjeda, rodovska je aristokracija, uz kraljeve rođake i visoke dužnosnike, dobivala trećinu veleposjedničkih imanja. Sve zemlje nekadašnjeg carskog fiska preuzeo je kralj, pa je Teodorik postao najveći zemljoposjednik u državi.³²

Kako Teodorik nije namjeravao Rimljane i Ostrogote stopiti u jedan narod, Goti su zadržali vojnu službu i posvemašnji nadzor nad rimskom civilnom upravom. Rimljani nisu smjeli biti vojnici, a brak između Rimljana i Gota nije bio dopušten.³³

Budući da se ostrogotsko stanovništvo nije ravnomjerno naselilo na cijelome prostoru prostrane države, postavlja se pitanje brojčanog odnosa gotskog i domaćeg stanovništva na tlu Dalmacije, osobito nakon što su Ostrogoti 504. godine zauzeli Srijemsku Panoniju, a zatim i sjeverni dio Mezije sa Singidunumom. Podaci o broju Ostrogota koji su 488. godine krenuli u Italiju nisu nam poznati,³⁴ a tijekom sukoba s Gepidima i Odoakrovim Germanima njihov je broj morao biti smanjen. U svakom slučaju Goti su morali biti izrazita manjina i nisu mogli znatnije izmijeniti etničku sliku Dalmacije. Većih grobalja na području Dalmacije koja bi se mogla atribuirati Ostrogotima nema. Najveće groblje na redove s evidentiranim ostrogotskim ukopima jest groblje na padini brda Spas u Kninu. Nekropola je nasebinskog obilježja, a ukapanja koja su započela sredinom V. stoljeća nastavljena su do kraja VI. stoljeća. U njoj je pokapano tamošnje romanizirano starosjedilačko stanovništvo, a u vrijeme njihova vladanja Dalmacijom i Ostrogoti. No, sigurno determiniranje ostrogotskog etnika otežano je zbog toga što, za razliku od svih ostalih Germana, u muškim gotskim grobovima redovito nema oružja. Stoga je ostrogotsku pripadnost pokojnika sa sigurnošću moguće odrediti samo po priložima u ženskim grobovima.³⁵ Indikativni su nalazi s rovašenim, već ponešto dege-

³¹ Šišić, n. dj. 168; Zaninović, *Avsonivs*, u n. dj. 378.

³² Brandt, n. dj. 79-82; I Goti, 170-176.

³³ Šišić, n. dj. 168.

³⁴ Brandt, n. dj. 60, barata brojkom od oko 100.000 Ostrogota, od čega oko 20.000 ratnika. Heather, n. dj. 387., spominje brojku od 6000 najboljih Teodorikovih ratnika u planiranoj, ali neostvarenoj Teodorikovoj intervenciji 479. godine na Zapadu u Zenonovo ime protiv Odoakra, a u Nepotovu korist. Na osnovi procjene A. Gouilloua, *Régionalisme et indépendance dans l'Empire byzantin au VIIe siècle, L'exemple de l'Exarchat et de la Pentapole d'Italie*, Rome 1969., 101, koji smatra da je u drugoj polovici VI. stoljeća u Italiji Gota moglo biti oko 7%, ne bismo mogli donositi prosudbe o njihovom broju pri polasku u Italiju, ali takva procjena govori o njihovom malom broju koji je nakon zauzimanja Italije mogao biti prisutan u Dalmaciji. Usp. i Goldstein, *Hrv. r. sr. vijek*, 64.

³⁵ Vinski, n. dj. 53.

neriranim ornamentom, pojasne kopče ukrašene karakterističnim rovašenjem, pletenicama, a katkad i motivom ptice-grabljivice. Groblja na redove s dokumentiranim ostrogotskim ukopima nalaze se i u Mihaljevićima, Kašiću, Unešiću, Han-Potoku kod Mostara, Rakovčanima kod Prijedora, no sve su to kompleksna groblja u kojima su se uz starosjedilačko stanovništvo u manjem broju pokapali i Ostrogoti.³⁶ Tako se mjesta na kojima su do sada nađeni nalazi s karakterističnim ostrogotskim obilježjima mogu grupirati na tri uže regije: područje Dalmatinske zagore od Kašića, preko Knina do Unešića i Salone, gdje je nađena kaciga tipa Baldenheim, zatim područje oko Neretve od Narone do Han-Potoka, a možda i do Duvna, te kraj oko gornjeg toka Vrbasa i Bosne. Nalaz u Naroni čak dvaju primjeraka kaciga tipa Baldenheim te jednoga skromnijeg željeznog primjerka iz Sinja upućuje na mogućnost da je za ostrogotske vlasti i u Dalmaciji izrađivana kaciga tipa Baldenheim. Ovakve su bogato ukrašene kacige VI. stoljeća inače izrađivane u negermanskim radionicama Italije do dolaska Langobarda.³⁷ U upravnom pogledu državni je teritorij bio podijeljen na dvije prefektur, Italiju i Galiju, a Dalmacija je bila jedna od 19 provincija Italske prefektur. Najviši je upravni činovnik bio pretorijanski prefekt sa sjedištem u Raveni, kraljevskoj prijestolnici. Na prijedlog pretorijanskog prefekta kralj je imenovao upravitelje pojedinih provincija. Tako je za svaku provinciju bio imenovan kao kraljevski namjesnik comes Gothorum. Takav je comes bio zapovjednik vojnih posada sastavljenih isključivo od Gota i predstavnik vlasti za rimsko i romanizirano stanovništvo. Kako rimska upravna vlast nije bila kompetentna za ostrogotsko stanovništvo, zbog razmještaja Gota po gradovima i po provincijama pojavila se potreba za usporednom upravom nadležnom samo za Gote. Svaki je grad-središte municipalne zajednice na čelu gradske uprave imao po jednoga gotskog komesa (comes Gothorum per civitates), dok je gradskim vijećem upravljao curator civitatis. Oslonac su gotske vlasti u gradovima bili posjednici i kurijali (possessores, curiales), a interese romejskoga gradskog stanovništva zastupao je gradski branitelj (defensor civitatis).³⁸ U gotskim je parnicama comes sudio po gotskome pravu, a u mješovitim parnicama, kada je jedna stranka bila Got, a druga Romej sudio je uz pomoć rimskoga suca (defensor civitatis) koji je imao pravo glasa prilikom izricanja presude.

Za Rimljane je i dalje na snazi ostalo rimsko pravo, a u rimskim parnicama sudio je princeps officii kao glavni činovnik Rimljanin u Dalmaciji.³⁹ Edictum Theodorici, zbirka zakonskih odredaba koju je početkom VI. stoljeća izdao Teodorik odnosila se na Ostrogote i bila je utemeljena velikim dijelom na rimskome pravu.

Godine 507. i 510/11. kao upravitelj Dalmacije javlja se Got Osuin. Njegova je titula vir illustris comes Dalmatiae.⁴⁰ U vrijeme Teodorikova nasljednika Atalarika

³⁶ Vinski, n. dj. 54. Atribucija groblja u Rakovčanima ostrogotskom etnikumu nije ipak potpuno sigurna. Velika je vjerojatnost da su ondje pokapani Alamani. O prodoru skupine Alamana u pogranični prostor između Dalmacije i Panonije govori i Cassiodor, Var. III, 50. Gotima nepoznate torbice uočljive su u tri muška groba, kao i sahrana u izdubljenom deblu, također u tri groba. Drugačije u Goldstein, Hrv. r. sr. vijek, 62, prema bilj. 31, J. Medini, Provincia Liburnia, Diadora 9, Zadar 1980., 408-421. Usp. V. Paškvalin, Prilog datiranju, 672 i bilj. 44; O nalazima ostrogotskog doba i Suić, Zadar, 322-324.

³⁷ Vinski, n. dj. 52-53; Goldstein, Hrv. r. sr. vijek, 62.

³⁸ Šišić, n. dj. 168; Brandt, n. dj. 79-84; Suić, Antički grad, 232; isti, Zadar, 320.

³⁹ Šišić, n. dj. 168; Brandt, 79-81; Goldstein, Bizant, 18 i bilj. 34; Zaninović, n. dj. 378-380.

⁴⁰ Cassiod. Variarum, I 40. Za ovo je razdoblje Cassiodor naš glavni izvor. Usp. Saria, n. dj. col. 34; Zaninović, n. dj. 379.

Osuin ponovno obnaša istu službu, ali ovoga puta s titulom comes Dalmatiarum et Saviae.⁴¹ Vrlo vjerojatnom se čini Zaninovićeva pretpostavka da u komesu Osuinu, s obzirom na kronološke, titulturne i funkcijske podudarnosti, možda treba vidjeti osobu identičnu Auzoniju, namjesniku provincije Dalmacije spomenutom u jednome kasnoantičkom natpisu datiranome u sam kraj V. stoljeća. Sličnost imena Ausonius i Osuin upućuje na mogućnost da se na natpisu ime pojavljuje u romaniziranom, a u Kasiodora u gotskom obliku.⁴²

Zanimljiva je i pojava imena Dalmacije u pluralnome obliku Dalmatiarum, kako se prvi put javlja u mlađim dijelovima Notitia dignitatum,⁴³ a zatim u Odoakrovoj darovnici otoka Mljeta Pijeriju, koji je bio Odoakrov comes domesticorum. Darovanje je uslijedilo kao uzvrat za zajmovo koje je Pijerije dao Odoakru.⁴⁴ Unatoč raznim mišljenjima, najlogičnijim se čini objašnjenje da kasna antika, kao odraz prijašnjih podjela, osobito one Dioklecijanove, dijeli provinciju na Dalmaciju od Prevalitane do Krke i područje Liburnije od Krke do Rače u Istri. Takva je podjela zadržana i kasnije u srednjem vijeku.⁴⁵

Na Auzonijevu natpisu spominje se i naslov konzula, ali on je izgubio i svoje izvorno značenje i važnost. U obliku consulens neuobičajen je, ali ga najvjerojatnije treba shvatiti jednako kao i consularis, što bi prema Notitia dignitatum bio namjesnik provincije. Želeći se predstaviti kao nastavljači rimske tradicije, ostrogotski su vladari svojim namjesnicima provinciju davali i tu titulu. Posljednji je nosi Epifanije koji je vir spectabilis consularis Dalmatiae.⁴⁶

Fragmentarni i rijetki podaci ne dopuštaju preciznije zaključke o privrednom i društvenom razvoju Dalmacije tijekom ostrogotske vladavine. Čini se da Šišić ponešto pretjeruje smatrajući da se u Teodorikovo doba "... opet pridigoše Dalmacija i Panonija. U doba mira nanovo je oživio promet na obali ..."⁴⁷. Činjenica je, međutim, da su Dalmaciju, osim rubnih područja, i u onim najtežim vremenima za Carstvo mimoišle velike i razorne provale barbarskih naroda.⁴⁸ U vrijeme Marcelina, Dalmacija se i osamostaljuje, a njegova je moć tolika da mu se u pobuni protiv Valentinijana III. nitko

⁴¹ Cassiod. Var. IX 9; Suić, Zadar, 319-320; Zaninović, n. dj. 379.

⁴² Cassiod. Var. I 40; Zaninović, n. dj. 383.

⁴³ Notitia dignitatum, occ. I 86, II 31; Zaninović, n. dj. 380;

⁴⁴ Suić, Grad, 239-240; Zaninović, n. dj. 378.

⁴⁵ Medini, Provincia Liburnia, 367, 394; Zaninović, n. dj. 381; Usp. i Suić, Liburnia Tarsaticensis, 709-713. Pitanje do daljnjega ostaje otvorenim.

⁴⁶ Cassiod. Var. V 24, za godinu 525/26. spominje se Epiphanius vir spectabilis consularis provinciae Dalmatiae.

⁴⁷ Šišić, n. dj. 169. Dalmacija nije toliko teško stradala u vrijeme seoba Germana da bi razdoblje ostrogotske vladavine za nju značilo razdoblje uzdizanja i uspona u nekoj velikoj mjeri. Radi se o laganom i postupnom procesu privrednog oporavka, ali u manjem opsegu. Promet na obali nije zamro ni u V. stoljeću između mjesta na istočnoj jadranskoj obali jer je put morem bio mnogo brži, lakši i sigurniji nego kopnom. Usp. Klaić-Petricioli, Zadar u srednjem vijeku, Zadar 1976., 55.

⁴⁸ Manjih je pljačkaških pohoda bez sumnje bilo, a strah stanovništva povećavala je mogućnost brzih i lakih prodora konjanika po rimskim putovima. No, stanovništvo je tradicionalno sklonije ukloniti se barbarima na utvrđena pribežišta, što je dokumentirani proces kasne antike, negoli napustiti svoja ognjišta. Zato ovakvi pljačkaški pohodi manjih skupina neće imati posljedice poput onih u Panoniji.

nije usudio usprotiviti.⁴⁹ Marcelin ne bi mogao biti tako snažan da nije upravljao bogatom provincijom. I za njegova nasljednika Julija Nepota Dalmacija je samostalna i sigurna od barbara. Tek nakon Nepotove smrti dolazi u Dalmaciji do ratnih operacija između Odoakra i Nepotovih ubojica Viatora i Ovide, ali ti su sukobi morali biti ograničeni na usko priobalno područje, a zbog vremenski i prostorno ograničenog trajanja borbe nisu mogle imati katastrofalne posljedice. Ni vojne postrojbe angažirane u sukobu nisu mogle biti osobito brojne. Radilo se, najvjerojatnije, o germanskim plaćenicima.⁵⁰ Kako su borbe potrajale oko dvije i pol godine, očevidno je da ni jedna ni druga strana nisu uspjevale ostvariti vojnu nadmoć. O jačini Odoakrovih snaga u Dalmaciji dovoljno govori činjenica da je bio prisiljen napustiti obranu istočnih granica. Tako je Dalmacija pod vlast Ostrogota potpala bez otpora, a to znači i bez borbi i razaranja.⁵¹

Goldsteinov je prikaz mnogo sumorniji.⁵² Istina će vjerojatno biti negdje u sredini. Društvena i ekonomska kriza zahvatile su Rimsko Carstvo još krajem II. stoljeća, a kriza je tijekom III. stoljeća postajala sve veća. Iako su Dioklecijanove i Konstantinove reforme spasile Carstvo, barbarske su provale u IV. i V. stoljeću pogadale jednu za drugom sve provincije Carstva. Najgore su stradale Panonija i sjeverna Italija. Opća kriza i nesigurnost glavna su obilježja IV. i V. stoljeća. U vrijeme seoba, osobito hunske najezde, Dalmacija postaje pribježište stanovništvu ugroženih provincija, poglavito Panonije. Barbarske su provale, međutim, i u Dalmaciji prouzročile značajne migracije stanovništva, pa dio stanovništva ove provincije odlazi u Italiju, a u njihove napuštene domove naseljavaju se novi ljudi nevezani tradicijom.⁵³ No, ni prostrana provincija nije bila ravnopravno razvijena. Dok su na obali u gradovima bili razvijeni obrti, pomorstvo, trgovina, ribarstvo i proizvodnja soli, unutrašnjost, uglavnom slabije razvijena, proizvodila je meso, vunu i druge stočarske proizvode, ali i rude. U takvim će uvjetima kriza, naravno, jače pogoditi razvijenije krajeve na obali, ali u jednoj provinciji s tako raznolikom privredom vrlo brzo će se uspostaviti ekonomske zakonitosti proizvodnje, ponude i potražnje.⁵⁴ Dalmacija je, osim toga, bila i pomorskim putovima i kopnenim vezama povezana s istočnim dijelovima Carstva i bogatim istočnim provincijama pošteđenim barbarskih provala. Stoga bismo mogli zaključiti da se, unatoč krizi u V. stoljeću, privredni život u Dalmaciji nastavlja bez velikih potresa. Proizvodnja i trgovina su, dakako, smanjene, ali unatoč tome nisu zamrle. Dokumentirani privredni oporavak u vrijeme ostrogotske vlasti ne bi ipak trebalo tumačiti blagotvornim utjecajem gotske vladavine. Smirivanje stanja na Sredozemlju nakon seoba Germana dovelo je, naime, u

⁴⁹ Procop. Bell. Vand. I 6. "... imao je vlast u Dalmaciji, a da mu se nitko nije usudio usprotiviti"; Nikolanci, n. dj. 5-6.

⁵⁰ Nikolanci, n. dj. 18-19.

⁵¹ Nikolanci, isto; Šišić, n. dj. 166.

⁵² Goldstein, Hrv. r. sr. vijek, 60-61, "... raspravlja se o stanju u crkvi i društvu, koje je bilo vrlo teško, tako da se svećenstvo bestoenske biskupije žali da je njihova crkva u velikim dugovima, ...".

⁵³ Basler, Kršćanska arheologija, 21; Goldstein, Hrv. r. sr. vijek, 58-59.

⁵⁴ Suić, Grad, 228, "To će uvjetovati uspostavljanje ekonomske autarkije pojedinih užih teritorijalnih cjelina, a ova autarkičnost opet bitne izmjene struktura i odnosa u proizvodnji u gradu i na selu. Shodno tome pojaviti će se u novom aspektu i odnos grad - selo u kasnoj antici."

prvoj polovici VI. stoljeća do jednog duljeg razdoblja privrednog oporavka koji je zahvatio i Dalmaciju.⁵⁵ No, ne treba time umanjivati i Teodorikov doprinos u obliku raznih zakonskih uređaba kojima je poticao pozitivne trendove, a pokušavao onemogućiti otimačine, pljačku i zloporabe. Nastojao je unaprijediti trgovinu, rudarstvo i druge privredne djelatnosti, vodeći računa o potrebama vojske i obrane, ali i civilnog stanovništva. Plovidbeni nadzornici (tribuni maritimorum) imali su zadaću čuvati interese stanovnika koji su se bavili trgovinom, ribarstvom i proizvodnjom morske soli.⁵⁶ Teodorikov nikad ostvareni plan bila je izgradnja snažne flote koja je, prema Kasiodoru, trebala služiti za opskrbu stanovništva, a po potrebi i za odbijanje neprijatelja.⁵⁷ Defensores i curiales (decuriones), službenici koje je biralo stanovništvo, a potvrđivao kralj trebali su braniti zakonitost, određivati cijene namirnica i brinuti se za blagostanje. Djelovali su u provinciji Saviji,⁵⁸ ali nema razloga smatrati kako ih nije bilo i u Dalmaciji.

Najvažnije prehrambene namirnice bile su pšenica, masline i maslinovo ulje, riba i vino, ovčje i kozje meso i mlijeko, a nešto su se manje uzgajale svinje i goveda. Više je nesigurnosti, poput otimačina stoke, krađe i ubojstava, bilo u unutrašnjosti, osobito u provinciji Saviji, pa je nabava mesa iz unutrašnjosti znala naići na teškoće.⁵⁹

Godine 508. poslan je comes Simon u Dalmaciju s nalogom da uredi ubiranje 4% poreza (siliquaticum) koji je trebalo naplaćivati od prodavača. Simonova je druga važna zadaća bila da u unutrašnjosti Dalmacije istraži i pokrene rudnike željeza.⁶⁰ Rudnici zlata i srebra u unutrašnjosti Dalmacije iz rimskoga vremena očito su tada već bili iscrpljeni jer ih Teodorik nije ni pokušao ponovno staviti u funkciju. Uredbom je zabranio da se u grob s pokojnikom stavljaju zlatni predmeti, a grobove za koje se naslućivalo da bi u njima moglo biti zlata ili srebra odredio je kao vlasništvo države.⁶¹

Podatak crkvenog sabora održanog u Saloni 530. godine iako može zavesti na krivi zaključak. Svećenstvo bestoenske biskupije žalilo se kako je njihova crkva u velikim dugovima jer se uzdržava od zajmova bogatijih ljudi budući da je tamošnje stanovništvo toliko siromašno da, umjesto da daruje crkvu, od nje traži pomoć.⁶² Ishitreno je iz ovoga podatka izvlačiti zaključke o teškome stanju u Crkvi i društvu⁶³ jer se radi o samo jednoj biskupiji u kojoj se, osim siromašnih, spominju i bogatiji ljudi. U svim je povijesnim razdobljima, kako je dobro znano, većina ljudi siromašna, a manjina bogata.

⁵⁵ Goldstein, n. dj. 61; Suić, Zadar, 320.

⁵⁶ Cassiod. Var. XII 24; Procop. Bell. Goth. I 16; Šišić, Povijest, 169.

⁵⁷ Suić, Zadar, 320 i bilj. 6., cit. Cassiod. prema R. Cessi, Da Roma a Bisanzio, Storia di Venezia I, Venecija 1957., 342. "... qui et frumenta publica possint convehere et adversis navibus, si necesse fuerit, obviare."

⁵⁸ Šišić, Priručnik, 144; Goldstein, n. dj. 61. Usp. Suić, Zadar, 321.

⁵⁹ Šišić, Povijest, 169; isti, Priručnik, 144-145; Goldstein, n. dj. 61.

⁶⁰ Šišić, Povijest, 169.

⁶¹ Isti, isto, 170.

⁶² Šišić, Povijest, 171; Goldstein, n. dj. 61.

⁶³ Čini se, naprotiv, da ovaj podatak ne treba shvatiti doslovno i primjenjivati ga na cjelokupno ondašnje područje Dalmacije. Teodorikove uredbе, nadzornici, porez siliquaticum i građevna djelatnost upućuju ipak na bolje stanje u ondašnjem društvu.

Indikativniji bi podatak o ekonomskoj snazi provincije trebao biti gradnja crkava bazilikalnog tipa, često većih dimenzija. Iako se njihovi, do danas otkriveni ostaci u mnogo slučajeva ne mogu sa sigurnošću precizno datirati, neke se nedvojbeno mogu pripisati razdoblju gotske vladavine, dok ih je nekoliko, poput Honorijeve u Saloni, moguće i relativno točno u godinu datirati na temelju sačuvanih izvora. Tako je 519. godine apulski biskup German posvetio u Duvnu novosagrađenu baziliku, ali se u zapisu o tome događaju ne spominje ime patrona crkve.⁶⁴

U gradnji crkava sudjelovalo je okolno stanovništvo, dakle cijela zajednica, koja je uz Crkvu i financirala gradnju, a potom uz majstore i umjetnike koji su je ukrašavali. U unutrašnjosti provincije većina je bazilika ipak manjih dimenzija, gotovo kvadratne osnove. Većinom su građene neuredno, najvećim dijelom od spolija starijih građevina i dijelovima poganskih nadgrobnih spomenika, a zidovi im često odstupaju od pravoga kuta.⁶⁵ Bazilika u Blagaju na Japri većih je dimenzija, a njezinu gradnju treba datirati ostrogotskim razdobljem, vjerojatno u svezi s misijom komesa Simona 508. godine i gotovo je sigurno izgrađena zahvaljujući obnovljenom rudniku i pogonu za proizvodnju željeza.⁶⁶ Uz proizvodnju željeza, dakle rudarska naselja s pogonima za preradu, mogu se vezati i dvije bazilike u dolini Vrbasa: u Majdanu kod Mrkonjić-grada i Oborcima kod Donjeg Vakufa. U kasnoantičko ih doba određuju već degenerirani ukrasni elementi poput do krajnosti pojednostavnjenih korintskih kapitela. Po nalazu kostura mladića u jednome grobu bazilike u Oborcima s grobnim prilozima poput kopče, srebrnog stilosa i željeznog nožića grob, a time i postojanje bazilike, može se datirati u ostrogotsko doba, premda kopča, inače ostrogotsko kulturno dobro, u vrijeme seobe naroda postaje predmet mode u rimskome svijetu, a ne specifikum jednoga naroda. Obje bazilike povezuje skup odlika koje govore u prilog mišljenju da su ih gradili isti majstori poput gotovo identičnog tlorisa, dimenzija, iste građe, načina slaganja kamena u redove, smjese maltera i podnog namaza, što će ove građevine datirati u približno isto vrijeme koje nije moguće precizno odrediti.⁶⁷ Trebalo bi ih vjerojatno smjestiti u sam kraj V. ili prvu polovicu VI. stoljeća.

Na većem broju crkava kasnoantičkog razdoblja koje se ne mogu preciznije datirati uočene su pregradnje ili obnova tijekom VI. stoljeća. Unatoč nedovoljnoj istraženosti postoje dokazi ili, u nekim slučajevima, indicije da se poneki od tih zahvata mogu datirati upravo ostrogotskim razdobljem. Ostaci bazilike u Cimu, danas na rubu Mostara upućuju na mogućnost da je u doba Gota dodatno ukrašavana unutrašnjost crkve. Slične naznake uočavaju se i u bazilikama na Crkvini u Malom Mošunju pokraj Travnika, sakralnom kompleksu na Mogorjelu, bazilici u Mokrom, Turbetu kod Travnika ili u Nerezima kod Tasovčića. No, sve se ove građevine mogu datirati u dosta širokom rasponu od početka V. do polovice ili kraja VI. stoljeća.⁶⁸

⁶⁴ Basler, *Kršćanska arheologija*, 57.

⁶⁵ Basler, n. dj. 83.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Basler, n. dj. 89-91.

⁶⁸ Paškvalin, n. dj. pokušava ih datirati na osnovi presvođenih grobnica zauzimajući se za mišljenje da se do ostrogotskog doba zidaju presvođene grobnice, potom njihovo zidanje prestaje, a tada se eventualno rabe stare presvođene grobnice za nove ukope. Nije međutim, jasno zbog čega bi domaće stanovništvo takve

Mala bazilika u Brezi, otkrivena tridesetih godina ovoga stoljeća, na jednome je stupu imala urezana slova gotskih runa, ali natpis nije sadržavao nikakav tekst, već samo nizanje slova runskog alfabeta. Ostrogoti su, kao i drugi Germani, bili arijanci pa je logično pitanje može li se koja od navedenih bazilika označiti kao arijanska. Kako su Goti bili izrazita manjina, to ni arijanskih crkava namijenjenih gotskim vjernicima u provinciji Dalmaciji nije moglo biti mnogo, a morale su zasigurno biti vezane uz ostrogotske vojno-upravne enklave. Velika je vjerojatnost da su Goti možda i prisvojili poneku crkvu pravovjernih. Uz stanje istraženosti, koje je limitirajući čimbenik, zaključke o pitanju pripadnosti pojedinih bogomolja arijancima ili sljedbenicima nicejskog pravovjerja nije moguće donijeti jer razlika u arhitekturi između njihovih crkava nije bilo.⁶⁹

Da se u ostrogotsko doba mnogo gradilo, pokazatelj su razmjeri uništavanja spomenika klasičnog doba koji su u to vrijeme dosegli vrhunac. Tako se mnogo lakše, brže i jeftinije dobivao građevni materijal, iako nije poznato jesu li spomenike uništavali Goti ili domaće stanovništvo koje s tradicijom klasične antike nije više imalo mnogo veze. Zato se crkvene građevine ovoga vremena sastoje velikim dijelom od spolija antičkih zgrada i kamenih nadgrobnih spomenika, a kao građevni su materijal korišteni i dijelovi razbijenih statua, poput primjerice bazilike u Zenici (Bistue Nova).⁷⁰

Najveća je gradnja u Dalmaciji u ostrogotsko doba svakako velika crkva u obliku grčkoga križa što ju je tridesetih godina VI. stoljeća dao podići biskup Honorije na mjestu dotadašnje južne trobrodne bazilike u Saloni. U takvome je obliku građevine očit utjecaj Istoka koji se očituje i u bazilikama s troliisnim svršetkom kakvih je u posljednje vrijeme otkriven veći broj. Osim bazilika u episkopalnim centrima ostaci monumentalnih bazilika otkriveni su u Poveljima na Braču, Srimi kod Šibenika i u Gatima kod Omiša.⁷¹ U središtu Salone otkrio je E. Dyggve baziliku s baptisterijem za koju je pretpostavio da bi mogla biti arijanska na osnovi činjenice što je već prije uz dvojnu baziliku episkopalnoga centra otkriven jedan posebno građen baptisterij. Pitanje "arijanske bazilike" u Saloni do daljnjega ostaje otvorenim jer, iako su otpali neki od ključnih Dyggveovih argumenata, postojanje bazilike za pripadnike arijanske vjere čini se vrlo sigurnim, a ni argumenti kojima bi se osporilo Dyggveovo mišljenje također nisu pretjerano čvrsti.⁷² Realna je i pretpostavka da prvu fazu izgradnje crkve sv. Donata u Zadru treba datirati prvom polovicom VI. stoljeća, kako to smatra M. Suić, a bazilika i

grobnice prestalo graditi dolaskom Gota koji su i tako bili izrazita manjina s rijetkim enklavama. S obzirom na tolerantnu vjersku politiku Gota, razloge vjerske prirode treba isključiti. Veliko siromaštvo, kako smatra autor (str. 684), vidjeti smo, ne može biti argument za prekid zidanja.

⁶⁹ Gabričević, Kršćanstvo u Iliriku do dolaska Slavena, Antička Salona, 349-350; Paškvalin, n. dj. 684, baziliku u Brezi smatra arijanskom. O arijanskim crkvama u Dalmaciji usp E. Dyggve, Druga basilica urbana, Antička Salona, 391-396. i mišljenje N. Cambija, n. dj. 488-489.

⁷⁰ Basler, n. dj. 21; I Konstancijan za obnovu zidina Salone rabi kao građevni materijal kamen s građevina koje su već bile ruševne, a zidine se od svakog materijala koji je pri ruci popravljaju ili grade i drugdje, poput primjerice Zadra, a polovicom VI. stoljeća obnavlja se niz crkava u Saloni, Zadru, Kotoru, Stonskom polju. Suić, Grad, 234; Goldstein, Hrv. r. sr. vijek, 65.

⁷¹ Gabričević, n. dj. 347-348; Rendić-Miočević, Pitanje kronologije razvoja salonitanskih gemina, Antička Salona, 369-376.

⁷² Dyggve, n. dj. 391-396. Usp. Suić, Zadar 330.

drugih ranokršćanskih građevina nađeno je i u Ninu, u Pridrazi kod Novigrada, u okolici Biograda, na Bribiru, u Žažviću kod Bribirskih Mostina, u Ždrapnju i na otocima, primjerice u Novalji na Pagu, na Kornatu pod Toretom, kod Brbinja na Dugom otoku, u Mulinama na Ugljanu i dr. Ove materijalne ostatke ranokršćanskih kulturnih objekata većim dijelom treba datirati u V. i prvu polovicu VI. stoljeća.⁷³ Ostrogotskom se dobu sa sigurnošću mogu pripisati opsežniji građevinski zahvati na bazilici kompleksa ranokršćanskih kasnoantičkih građevina u zaseoku Muline na Ugljanu i ostaci bazilike sv. Marije u Ninu.⁷⁴

Ovako opsežna graditeljska djelatnost umnogome ublažava viđenje o teškome stanju u zemlji, a i u Crkvi toga vremena na dalmatinskom tlu. Sazivanje dvaju crkvenih sabora u Saloni 530. i 533. godine na kojima su, uz salonitanskog sudjelovali jader-tinski, naronski, skardonski, epidaurski, martaritanski, rapski, bestoenski i siscijski biskup i rasprava o stanju u Crkvi i državi upućuju na vrlo živu djelatnost crkvene organizacije, a na sinodu 533. godine osnovane su još tri biskupije.⁷⁵ Gabričević smatra da je negdje u ovo doba salonitanski biskup i metropolit uzdignut na rang nadbiskupa, a naslov je dobio iz Konstantinopola. Nakon propasti carske vlasti na Zapadu to je, u duhu predstojeće Justinijanove rekonkviste, trebalo imati političko značenje. Činjenica je da sve do napuštanja Salone papa salonitanskog metropolita u korespondenciji titulira s episcopus, a ne archiepiscopus.⁷⁶

Živu graditeljsku djelatnost sakralnih objekata lakše je pratiti i uočavati na terenu u obliku arheoloških ostataka negoli profanu arhitekturu. Od velikog broja rimskih vila razbacanih duž obale, na otocima i u unutrašnjosti najvjerojatnije je veći dio i dalje egzistirao, a one atraktivnije nedvojbno su postale i vlasništvo utjecajnijih Gota. Od većih gradnji koje se mogu datirati u ovo doba treba spomenuti onu u Krcatovićima koja pokazuje sličnost s Teodorikovom palačom u Galeati kod Forlija u Italiji, a vremenski je istovjetna drugoj većoj "palači" u Polači kod Strožanaca u području Podstrane. Obje su vile bile središta većih imanja.⁷⁷ Indikativno je da sve poznate, istražene, a gotovo je sigurne i one samo locirane, vile prestaju egzistirati u drugoj polovici ili krajem VI. stoljeća, što se vremenski poklapa s avaro-slavenskom seobom.

Miran razvoj provincije Dalmacije bio je prekinut zbivanjima koja su uslijedila u četvrtom desetljeću VI. stoljeća kada je Dalmacija postala ratnim poprištem za Justinijanovu pokušaja obnove jedinstvenog Rimskog Carstva.

⁷³ Suić, Zadar, 335-337.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Šišić, n. dj. 171; Goldstein, n. dj. 60-61.

⁷⁶ Gabričević, n. dj. 349. Ovo ipak neće biti točno jer u to doba još ne postoji funkcija nadbiskupa, a položaj metropolite nije nužno ni bio povezan s funkcijom nadbiskupa. Jeđin, Velika povijest Crkve III/1, Zagreb 1971., 82.

⁷⁷ Zaminović, n. dj. 383; Rapanić, Kasnoantička "palača", 154-156. Utvrda "Toreta na otoku Kornatu, koja se nalazi na vrhu istoimenoga brda u podnožju kojega se pak nalaze ruševine veće crkve s apsidom spada također u ostatke arhitekture koji se ne daju jasnije i preciznije datirati. Utvrda je bez sumnje kasnoantička jer je nedvojbno napuštena već u ranome srednjem vijeku. Utvrda je, vjerojatno, istovremena s crkvom u podnožju. Goti je sigurno nisu gradili, pa je najvjerojatnija pretpostavka da je građena u vrijeme Justinijana, čije je doba okarakterizirano snažnom građevnom djelatnošću, između ostaloga, mnogobrojnih utvrda. Petricioli, "Toreta" na otoku Kornatu, Adriatica praehistorica et antiqua, Zagreb 1970., 717-725.

Zahvaljujući povoljnom političkom stanju u Europi položaj Ostrogotskog kraljevstva bio je izrazito stabilan, a diplomatske akcije, poput uspješnih ženidbenih veza s vladarskim kućama tada najuglednijih germanskih država, učinile su Teodorika najmoćnijom osobom Europe u prva dva desetljeća VI. stoljeća. No, unutrašnji društveni razvoj ostrogotske države vodio je postupno prekidu interesnog saveza između rimske zemljoposjedničke aristokracije i ostrogotske vlasti, a nemoć upravnog aparata da se suprotstavi kršenju ravnoteže interesa unosila je razočaranje i ogorčenje u redove rimske aristokracije koja se počela žaliti caru u Konstantinopolu tražeći pomoć. To je navelo Teodorika da potkraj života promijeni politiku prema vrhovima italjskog društva, a istodobno je do značajnih promjena došlo i u Istočnom Rimskom Carstvu. Protumonofizitska politika cara Justina i njegova suvladara Justinijana postajala je na Zapadu sve popularnija, a Italija je nakon nekoliko desetljeća ponovno mogla istočnoga cara smatrati svojim zaštitnikom i istovjernikom. Udarac nanesen Teodorikovoj vladavini 523. godine Justinovim zakonom kojim su svi heretici isključeni iz službi u državnoj upravi i vojsci bio je začetak Justinijanove rekonkviste i nije bio slučajan jer su njime izvan zakona stavljeni i arijanci. Ne treba zaboraviti da je Carstvo polagalo prava na sva područja nekada jedinstvenog Carstva i da je Teodorik, koji je Italijom upravljao kao mandator cara, smatran podložnikom carske vlasti u Konstantinopolu. Teodorikov je protuudarac bio snažan, pa su ubrzo kao urotnici optuženi i 524. godine pogubljeni pretorijanski prefekt Albin, magister officiorum na Teodorikovu dvoru Boecije i poglavar senata Simah, Boecijev tast koji je u senatu odbio glasovati za Boecijevo pogubljenje.⁷⁸ Teodorikovo poslanstvo u Konstantinopol na čelu s papom Ivanom I. imalo je zadaću od cara ishoditi ukidanje mjera protiv arijanaca, ali je papa uspio postići samo ublažavanje postupka. Nakon povratka je Teodorik papu bacio u tamnicu, gdje je uskoro umro jer je papin neuspjeh smatrao posljedicom tajnog sporazuma između pape i cara. Ubrzo potom, 30. kolovoza umro je i Teodorik, što je dodatno otežalo već teško stanje problemima nasljeđivanja kraljevskog prijestolja, a odlazak snažne Teodorikove osobe prouzročio je i pogoršanje odnosa sa susjednim germanskim državama.⁷⁹ Vlast je preuzeo osmogodišnji Teodorikov unuk Atalarik, a regent je bila njegova majka i Teodorikova kći Amalasvinta, koja je imala punu vlast. Ona je pokušala popraviti odnose s Rimljanima i Konstantinopolom. Takvoj se njezinoj politici ogorčeno protivila ostrogotska aristokracija, a stanje se još više pogoršalo kada je 534. godine umro Atalarik. Kako bi pridobila ostrogotsku aristokraciju, Amalasvinta se udala za Teodata, čovjeka naoko bez većih osobnih ambicija, ali ugledna među Gotima. No, on je ubrzo zatražio i faktu vlast, a kada je nije uspio dobiti, svrgnuo je Amalasvintu i u zatočeništvu je 535. godine dao zadaviti. Svrgavanje i umorstvo Amalasvinte poslužilo je kao povod za Justinijanovu intervenciju na Zapadu pa je ljeti 535. godine posebni carev izaslanik Teodatu uručio ultimativni zahtjev za Teodatovu abdikaciju i predaju Italije. Kad je ovaj to odbio, započeo je dvadesetogodišnji rat koji je uništio ostrogotsku državu, ali i privredu Italije.⁸⁰

⁷⁸ Brandt, n. dj. 85-87.

⁷⁹ Isto, 88; Wolfram, *Geschichte*, 353-411.

⁸⁰ Goldstein, *Bizant*, 20; Brandt, 88.

Razvidno je da su Justinijanovi planovi za rat na Zapadu izrađivani dulje vrijeme pa je nakon pobjede nad Vandalima u Africi bio potreban samo povod za obračun s Ostrogotima. Nakon odbijenog ultimatum, za koji je bilo jasno da ga Teodat neće prihvatiti, Justinijan je naredio vojskovođi Mundu da uđe u Dalmaciju i pokuša zauzeti Salonu, dok je Belizar istodobno krenuo na Siciliju. Mundo je osvajanjem Salone povjerenu mu zadaću uspješno izvršio.⁸¹

Osvajanjem Sicilije i Dalmacije bile su izvršene ključne pripremne zadaće za osvajanje Italije, a posjedovanje istočne obale Jadrana bilo je izuzetno važno jer se s nje mogla vrlo lako dosegnuti svaka točka na zapadnoj jadranskoj obali. Stoga Goti nisu smjeli dopustiti da praktički bez borbe izgube Dalmaciju. Pod vodstvom Asinarija, Gripe i drugih stigla je velika gotska vojska u Dalmaciju. U prvim je sukobima poražena rimska prethodnica, a u sudaru s glavninom rimskih snaga nije bilo konačne odluke. Iako je bitka završila neodlučeno, poginuli su Mundo i njegov sin Mauricije pa se rimska vojska povukla. Goti su potom zauzeli neke ključne utvrde oko Salone, koju nisu mogli zauzeti zbog snažna otpora, pa je Salona pala tek kad je Gotima stiglo pojačanje.⁸² Povlačenje rimske vojske bilo je samo taktički potez jer je bez posjedovanja istočne jadranske obale bilo nezamislivo vođenje ratnih operacija u Italiji. Stoga je Justinijan odmah naredio vojskovođi Konstancijanu da zauzme Salonu, dok je istodobno od Belizara zatražio da napadne Italiju. Konstancijan je skupio vojsku u Epidamnu i morem je prebacio do Epidaura, dok se kopnom kretala druga vojska. Kad su Goti saznali za približavanje jakih snaga, povukli su se prema Skardoni.⁸³ Kada je Konstancijan ušao u Salonu, Goti su se povukli u Italiju i time su, krajem 536. godine, borbe na Jadrana za neko vrijeme zamrle. Konstancijan je u Salonu počeo obnavljati zidine za koje Prokopije tvrdi da su bile slabe i ruševne.⁸⁴ Iduće godine, u vrijeme žestokih borbi u Italiji ponovno se pokazala važnost Dalmacije iz koje je Justinijanovim snagama u Italiji najkraćim putem stizala opskrba i pojačanja, pa je novi gotski kralj Vitiges opremio snažnu vojsku i brodovlje pod vojskovođama Azinarijem i Uligisalom, želeći vratiti Dalmaciju pod gotsku vlast.⁸⁵ Htijući što prije zauzeti Salonu provalio je Uligisal, ne čekajući pojačanja što ih je vodio Azinarije, u Liburniju, ali su ga kod Skardone dočekale i porazile rimske snage, pa se morao povući u Burnum.⁸⁶ Ondje su se spojile obje gotske vojske, a zatim su krenule na Salonu. Gotsko brodovlje opsjelo je grad i s morske strane, dok je unutar zidina Konstancijan skupio vojsku iz svih okolnih tvrđava. Nakon što je u salonitanskom zaljevu teško poraženo gotsko brodovlje, Goti su nakon nekog vremena napustili opsadu i povukli se u Italiju.⁸⁷ Tako 537. godine ratne operacije u Dalmaciji prestaju i ona je za Gote konačno izgubljena.

⁸¹ Šišić, Povijest, 172; Goldstein, n. dj. 20.

⁸² Procop. Bell. Goth. I 7, 26; Šišić, Povijest, 172; Goldstein, n. dj. 21.

⁸³ Goldstein, n. dj. 22. Goldstein donosi iscrpan opis ratnih operacija.

⁸⁴ Procop. Bell. Goth. V 7, 14, 16, 31-36; Goldstein, Bizant, 22; Suić, Grad, 234.

⁸⁵ Procop. Bell. Goth. I 8, 16; Šišić, Povijest, 173; Goldstein, n. dj. 23.

⁸⁶ Šišić, n. dj. 173; Goldstein, n. dj. 23; Z. Brusić, Gdje je bila bitka kod Skradina o kojoj piše Prokopije?, Obavijesti HAD-a 2, Zagreb 1995., 17, smatra da se sukob odvio na uzvišenju Umac u Mirlović zagori u blizini Skradina na osnovi mnogobrojnih nalaza kasnoantičkih streljaca oko spomenutog uzvišenja i na njemu, a ovdje je prolazila i cesta Salona - Andetrij - Burnum.

⁸⁷ Šišić, n. dj. 173.

Posljednji gotski napad na Dalmaciju nije imao za cilj zauzimanje obale, već prestijecanje linija opskrbe opkoljenim rimskim postrojbama u Italiji za vrijeme posljednjeg energičnog pokušaja protunapada u vrijeme Totile. Tako je 549. godine pod zapovjedništvom vojskovođe Indulfa zaplovilo snažno gotsko brodovlje i pristalo kod Muikura (vjerojatno današnja Makarska). Indulf je osvojio mjesto i zatim ga opljačkao. Potom se uputio prema drugome naselju, tvrđavi "koju su nazivali Laureate".⁸⁸

Zapovjednik Salone Klaudijan uputio je tamo vojsku koju su Goti porazili, opljačkali sve što je vrijedno, uključivši pšenicu i druge potrepštine, a zatim su se vratili Totili.⁸⁹ Indulfovom akcijom rat s Ostrogotima na dalmatinskom je tlu definitivno završen, iako su ratne operacije u Italiji nastavljene do 555. kada je konačno skršen posljednji otpor Gota.

Ratne su se operacije u Dalmaciji vodile na ograničenome prostoru priobalja, ali gradovi nisu znatnije stradali. U ostrogotskom su ratu sudjelovale brojem relativno male postrojbe, a u Dalmaciji su one morale biti još i manje. Goti izgleda nisu imali ni toliko ljudstva da bi mogli držati sva važnija mjesta, pa su ih morali prepuštati bez borbe. Iako je nakon zauzimanja Salone i Skardone u zaleđu vjerojatno ostalo nešto gotskih uporišta, Goti se nisu oslanjali na njih, već su napade vršili iz Italije, pa gotske enklave u zaleđu postupno zamiru. Bitka u Dalmaciji strateški je dobivena zauzimanjem Salone, Skardone i okolnih područja.⁹⁰

Obnovu rimske vlasti Dalmacija je, kao i čitava istočnojadranska obala, dočekala bez velikih potresa i pošteđena pustošenja kakvih je bilo u drugim krajevima. Protugotsko raspoloženje domaćeg stanovništva bilo je također važan čimbenik u sukobu. Pored vjerskih suprotnosti, sve većem porastu nezadovoljstva doprinosila je i rastuća politička kriza, ali i razlike u ekonomskim prilikama između Carstva i Ostrogotskog kraljevstva. Sredene i stabilne ekonomske prilike u Istočnom Rimskome Carstvu privlačile su pozornost stanovništva, Italije i Dalmacije prema Konstantinopolu odakle se očekivalo oslobođenje.⁹¹ Justinijanova obnova carske vlasti nad Dalmacijom nije, međutim, donijela Dalmaciji bitniji prosperitet, unatoč njegovome pregnuću, jer se još u vrijeme posljednjih borbi s Ostrogotima pojavljuju na sjeveru i na istoku novi narodi koji će uskoro preplaviti cijeli Balkanski poluotok i potpuno promijeniti njegovu etničku sliku.

⁸⁸ Procop. Bell. Goth., III 35, 26; Goldstein, n. dj. 28.

⁸⁹ Isto.

⁹⁰ Suić, Zadar, 340; Goldstein, n. dj. 24.

⁹¹ Suić, Zadar, 340.

Zusammenfassung

EIN BEITRAG ZUM WISSEN ÜBER DIE EPOCHE DER OSTGOTEN IN DALMATIEN

Vladimir Posavec

Die reiche und dicht besiedelte Provinz Dalmatien erlebte das Vordringen der Barbaren während der Wanderungen der Germanen ohne größere Erschütterungen, und sie geriet auch ohne Kämpfe unter die Herrschaft der Ostgoten. Die Verwaltungsstruktur änderte sich in Dalmatien nicht. Den Goten blieben der Militärdienst und die Aufsicht über die römische Zivilverwaltung vorbehalten. Wegen ihrer Verteilung auf die Städte und die Provinzen waren die Ostgoten deutlich in der Minderheit, und die militärische und Verwaltungsgewalt lag in Dalmatien in den Händen des gotischen Komes. Da sie keine eigene urbane Kultur schufen, waren während ihrer Herrschaft ethnische und konfessionelle, aber auch Spaltungen im Bereich der Verwaltung zu sehen. Der Zeitabschnitt der Gotenherrschaft zeigte in wirtschaftlicher Hinsicht kein stärkeres Abweichen im Vergleich zu früheren Zeitabschnitten. Die alten Kirchen werden erhalten, es werden auch neue gebaut, es gibt eine umfangreiche Bautätigkeit, auch bei Privatbauten, und all dies verweist auf eine ausreichende Wirtschaftskraft der Provinz. Entwickelte Gewerbe, Handel, Schifffahrt, Salzgewinnung und Olivenölproduktion bestehen weiterhin, und der Trend des wirtschaftlichen Aufschwungs, der im ganzen Mittelmeerraum zu spüren war, zeigte sich auch in Dalmatien. Die Mission des Komes Simon hatte die Aufgabe, den Bergbau und die Eisenproduktion zu fördern, und die tolerante Religionspolitik Theoderichs resultierte in der Einberufung zweier Kirchentage in Salona, wo eine große Basilika mit kreuzförmigen Grundriß im Entstehen ist, was wiederum auf einen starken östlichen Einfluß schließen läßt.

Auch die in den ersten Jahren der Ostgotenherrschaft auf dalmatinischem Boden geführten Kampfhandlungen fügten der Wirtschaft der Provinz weder größeren Schaden zu, noch führten sie zu einer nennenswerteren Zerstörung der Städte, denn sie fanden unter Teilnahme nur geringer Kräfte auf einem ehebegrenzten Küstenraum statt. So kam es in Dalmatien auch ohne größere Erschütterungen und Verwüstungen zur Erneuerung der römischen Herrschaft.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS

Ivan KAMPUŠ

Ivica PRLENDER

Tomislav RAUKAR

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ul. Ivana Lučića 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 140 kuna

Izdanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Garićgradska 6 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, travanj 1997.